

Plevoets, Koen (2008). Tussen spreek- en standaardtaal. Een corpusgebaseerd onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfo-syntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands. Proefschrift KULeuven.

Van Vlamingen is bekend dat ze in informele situaties vaak een beroep doen op een variëteit die het midden houdt tussen Standaardnederlands en een dia- of regiolect. Over die Vlaamse ‘tussentaal’ is een rijke literatuur ontstaan, die evenwel vaker uitblinkt door de retorische kracht waarmee het verschijnsel afgekeurd dan wel toegejuicht wordt, dan door de empirische onderbouwing van die standpunten. Koen Plevoets’ proefschrift realiseert daarin een trendbreuk. Met zijn analyse van het taalgebruik in het Vlaamse deel van het Corpus Gesproken Nederlands, en dan vooral van de situaties waarin de lagere registers van de standaardtaal gehanteerd worden, wordt eindelijk werk gemaakt van een degelijke beschrijving van de taalsituatie in het hedendaagse Vlaanderen.

Plevoets’ proefschrift telt zeven hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de literatuur over het verschijnsel ‘tussentaal’, dat Plevoets benoemt als ‘Soapvlaams’, en dat tegenover ‘Journaalnederlands’ wordt geplaatst. In dat overzicht valt vooral op hoe ideologisch gekleurd die literatuur is. Zowat alle klassieke ‘oneliners’ pro of contra tussentaal, Verkavelingsvlaams of Soapvlaams worden opgenomen, waarbij tegenstrijdige opinies vaak diametraal tegenover elkaar gezet worden, zodat zeer scherp wordt gesteld waar de meningsverschillen in het debat te situeren zijn. Daarnaast wordt uiteraard ook melding gemaakt van het meer empirische onderzoek dat her en der al is uitgevoerd, veelal in het kader van scripties. Plevoets kiest voor bondigheid: de beschrijving van sommige standpunten is bijna kryptisch te noemen, en hij beperkt zich ook tot de direct relevante literatuur. Zo ontbreekt een schets van de historische context waarbinnen het huidige Vlaamse taallandschap gestalte heeft gekregen. Evenmin wordt verwezen naar vergelijkbare ontwikkelingen in het buitenland.

In de hoofdstukken 2 en 3 worden de data afgebakend. Het onderzoek richt zich op het Vlaamse deel van het Corpus Gesproken Nederlands (CGN), dat in hoofdstuk 2 wordt beschreven. Het zou gaan om een derde van het corpus (dat in z’n totaliteit 1000 uur spraak of ongeveer 10 miljoen woorden beslaat). In hoofdstuk 3 worden de geanalyseerde variabelen besproken. Plevoets’ interesse gaat in de eerste plaats uit naar morfologie, meer bepaald naar de adnominale flectie, diminutiva en pronominale vormvariatie. In totaal omvat het onderzoek 62 variabelen, waarvoor telkens twee of meer varianten beschikbaar zijn. Een aanzienlijke reeks van verschijnselen dus, waarvan er zeer veel prominent figureren in lijstjes met typische ‘tussentaalkenmerken’ die door sommige linguïsten zijn opgesteld: het masculiene lidwoord *ne* (*man*), diminutieven op *-ke*, de tweedepersonspronomina *ge*, *gij* en enclitisch *-de*,... Het gaat ontegensprekelijk om een erg interessante selectie. Het wordt evenwel niet erg duidelijk waarom precies deze variabelen gekozen zijn uit een veel groter arsenaal aan taalverschijnselen dat vergelijkbare variatie vertoont. Wellicht hebben praktische overwegingen (zoals het feit dat deze variabelen toelaten om te werken met automatische zoekopdrachten) daarbij een rol gespeeld. Op die 62 variabelen wordt dan het ‘profielgebaseerde’ model van taalvariatie van Geeraerts et al. (1994) losgelaten, dat in dezen eigenlijk gewoon neerkomt op het uitvoeren van een klassieke variatie-analyse zoals die onder meer in de Amerikaanse sociolinguïstiek veelvuldig is toegepast: er wordt een ‘profiel’ (of ‘variabele’)

gedefinieerd waarvan dan alle voorkomende vormvarianten in kaart worden gebracht en geteld.

Hoofdstuk 4 is ongetwijfeld het voor linguïsten moeilijkst te volgen hoofdstuk: hierin worden de statistische technieken beschreven waarmee het materiaal is geëxploreerd. Die beschrijving is bijzonder wiskundig, en niet te volgen voor wie, zoals de meeste linguïsten (ondergetekende inclusie), niet vertrouwd is met geavanceerde statistiek.

De resultaten van de studie zijn verspreid over de hoofdstukken 5, met bivariate analyses, en 6, met multivariate analyses. In hoofdstuk 5 wordt de talige variatie gekoppeld aan een hele set sociale en situationele variabelen die in het CGN gecodeerd zijn, met name gesprekssituatie, en herkomstregio, geboortedecennium, generatie, sekse, opleidingsniveau en beroepsniveau van de spreker. Het is niet doenbaar om een volledig overzicht te geven van de veelheid aan nieuwe inzichten die die analyses opleveren. Het belangrijkste is wellicht dat er geen taalkloof gaapt tussen Soapvlaams en Journaalnederlands; veeleer gaat het om twee variëteiten die naadloos in elkaar overgaan en dus op een continuüm te situeren zijn, waarbij de Soapvlaamse kant van het continuüm spontaan taalgebruik representeert, en het Journaalnederlands 'gemonitord' taalgebruik. Behalve qua graad van 'monitoring' verschilt het geanalyseerde taalgebruik ook qua formaliteit: binnen het Journaalnederlands en in mindere mate ook het Soapvlaams kunnen nog formele en informele kenmerken onderscheiden worden. Behalve inzicht in de typische gebruikssituaties van Soapvlaams wordt ook duidelijk welke taalgebruikers zich met het meeste enthousiasme van dat Soapvlaams bedienen: het Soapvlaams blijkt sterker te staan bij jongeren, bij vrouwen, en bij de middenklasse.

Bij de multivariate analyses in hoofdstuk 6 zijn vooral de interacties met de variabele 'register' interessant. Die leveren namelijk inzicht op in de mate waarin diverse groepen in de samenleving functionele differentiatie vertonen in hun taalgebruik. Vooral bij jongeren en hoog opgeleiden is een dergelijke functionele differentiatie merkbaar. Dat is een cruciaal gegeven in de appreciatie van het Soapvlaams, want het toont aan dat de typische gebruikers van het Soapvlaams zich in sommige situaties wel degelijk bedienen van een variëteit die naar Journaalnederlands neigt. De ontwikkeling van het Soapvlaams komt dan ook eerder neer op een integratie van regionale variatie in spontaan taalgebruik dan op een algemene verschuiving in de richting van een regionaal gekleurd taalgebruik. Verder toont de interactie tussen regio en generatie aan dat één regio, in casu Brabant, resoluut het voortouw neemt in de recente ontwikkelingen in het Vlaamse taallandschap.

In hoofdstuk 7 volgen dan de besluiten. Het Vlaamse taallandschap moet volgens Koen Plevoets gekarakteriseerd worden als een continuüm waarbinnen Soapvlaams en Journaalnederlands de polen vormen. Die polen lijken zich bij de jongere generaties uit te kristalliseren, een proces dat Plevoets belicht vanuit de 'civilisatietheorie' van de socioloog Norbert Elias. In Elias' visie zorgt een toegenomen beheersing van omgangsnormen vrijwel automatisch voor een versoepeling van die normen. Volgens Plevoets impliceert dat dat de taalonzekerheid van de Vlamingen stilaan tot het verleden behoort. Het lijkt er zelfs op alsof het gebruik van Soapvlaams begrepen moet worden als een vertoon van talige competentie, meer bepaald de beheersing van een zo rijk mogelijk geschakeerde taalvariëteit.

Het mag duidelijk zijn dat Koen Plevoets' proefschrift een bijzonder rijk werk is, waarin (eindelijk!) het nodige empirisch onderzoek wordt opgezet naar een

taalverschijnsel dat intussen al een tweetal decennia de gemoederen beroert. De keuze voor het CGN als materiaalbasis valt toe te juichen. Dat CGN vertoont uiteraard tekortkomingen. Het is bijvoorbeeld onduidelijk in welke mate het CGN-taalgebruik representatief is voor wat gangbaar is in Vlaanderen. Maar de toegevoegde waarde van gesproken taal en de hoeveelheid onderzochte data doen dergelijke bezwaren teniet. Het boek beslecht dan ook moeiteloos enkele hangende kwesties: Soapvlaams luidt bijvoorbeeld niét het einde in van de standaardtaal, en door de steun die de variëteit ondervindt vanuit de hoek van de jonge vrouwen in het economische centrum van Vlaanderen, Brabant, geldt ze ontegensprekelijk als het 'Poldernederlands van Vlaanderen'. Positief is verder ook dat de bevindingen enigszins worden ingebed in de sociologische literatuur over de ontwikkelingen in onze naoorlogse samenleving. Ook de kwantitatieve benadering werpt vruchten af. Kwantitatief onderzoek wordt typisch beschouwd als de ideale manier om hypothesen te testen die in meer kwalitatieve studies naar voren zijn geschoven. Bevindingen als die van Plevoets zetten die klassieke 'division of labour' op z'n kop. Door exhaustief de relevantie na te gaan van alle extra-linguïstische factoren die in het CGN zijn gecodeerd, komen immers enkele relatief nieuwe bevindingen aan het licht, zoals het verschillende gedrag dat de intellectuele en de economische elites tentoonspreiden.

Het onderzoek is bovendien vrijwel foutloos uitgevoerd. Hier en daar is uiteraard detailkritiek te geven: zo lijkt het me verre van zeker dat het gebruik van de 'masculiene' *-n* na adnominale bepalingen bij een woord dat volgens Van Dale feminien of neuter is, toe te schrijven is aan een tendens tot masculinisering, die in hoofdzaak bij de pronominale verwijzing is vastgesteld, en dan nog alleen bij *de*-woorden. Waarschijnlijker is dat het hier gaat om woorden die in bepaalde variëteiten een ander genus hebben dan in het Standaardnederlands (b.v. *neutra* als *album*, *bureau*, *kader* zijn in sommige Vlaamse dialecten masculien). Met andere woorden: Van Dale is niet altijd een betrouwbare bron om het genus van een woord te bepalen. Verder lijkt de verklaring voor het feit dat het volle objectspronomen *mij* de distributie vertoont van een Soapvlaams kenmerk ietwat dubieus: dat zou te wijten aan een associatie met het regionaal gekleurde reflexief *mijn eigen*. Maar die verklaring gaat voorbij aan de observatie dat een doffe vorm *me* zeker niet in alle dialecten voorkomt (zie b.v. de MAND, deel 2, kaart 44a), en dus als een exogene vorm beschouwd moet worden die vanuit de standaardtaal in Vlaanderen infiltreert. Bij enkele variabelen rijst verder de vraag of bepaalde varianten niet ten onrechte uit de analyse zijn gehouden. Zo wordt op p.32 melding gemaakt van een scala aan dialectische pronomina die verderop niet meer besproken worden. Ook bij diminutieven is een gedetailleerdere analyse mogelijk dan simpelweg een dichotomie tussen *-ke* en *-je*. Maar het lijkt onwaarschijnlijk dat dergelijke zaken tot grove vertekeningen van de resultaten geleid hebben.

Jammer is wel dat de rijke data niet altijd even inzichtelijk gepresenteerd worden. Plevoets vertrouwt eigenlijk uitsluitend op grafieken, die weergeven in welke mate een taalkenmerk geassocieerd is met één of twee extra-linguïstische variabelen. Elk punt stelt daarbij één variant voor, waardoor elke grafiek een kleine 200 punten toont. Dat maakt de grafieken soms moeilijk leesbaar. Bovendien ligt een interpretatie niet altijd voor de hand: het is immers vaak onduidelijk wat een associatie tussen een linguïstisch en een extra-linguïstisch kenmerk precies inhoudt. Zo worden op p.82 enkele vormen bestempeld als 'sjibbolet' van het Soapvlaams, waaronder het diminutief op *-ke*, de subjectspronomen *ge* (2 enk.) en *'m* (3 enk.masc.), en het masculiene definitieve lidwoord *den*. De grafiek situeert elk van die kenmerken ook duidelijk in de Soapvlaamse helft van de plot. Maar achter die schijnbare uniformiteit

gaat variatie schuil: de enige vorm die in heel Vlaanderen wordt gebruikt is immers het lidwoord *den*; de andere vormen zijn gekoppeld aan bepaalde dialectgebieden. Zo komen diminutieven op *-ke* en *2enk. ge* zelden voor in West-Vlaanderen en is *3enk.masc. 'm* een typisch Brabants kenmerk. Van dit soort subtiele verschillen wordt vaak geabstraheerd; poly-interpretabele resultaten zijn eerder regel dan uitzondering. Door de nogal kryptische schrijfstijl van Plevoets werkt de tekst ook niet altijd even verhelderend. Te vaak blijft de lezer in het ongewisse over wat nu de talige realiteit is achter al die bijzonder abstracte grafieken. Het voelt aan als een gemis dat niet hier en daar concrete illustraties worden gegeven van de mate waarin factoren als gesprekssituatie, leeftijd van de spreker,... inwerken op het reële taalgebruik: betekent een associatie met een bepaald register dat een vorm uitsluitend in dat register wordt gebruikt? Of dubbel zo vaak dan in andere registers? Dat soort vragen valt met de gepresenteerde data niet te beantwoorden. Te hopen valt dat dat geremedieerd wordt in vervolpublicaties.

Niettemin vormt Plevoets' proefschrift nu al een mooi ijkpunt voor verder onderzoek. Dat onderzoek moet verschillende vormen aannemen. Zo vormen de 62 besproken variabelen maar het topje van de variatie-ijsberg. Het blijft een vooralsnog niet te beantwoorden vraag of andere variabelen vergelijkbare resultaten hadden opgeleverd. Mij lijkt het alvast onwaarschijnlijk dat een studie van uitspraakvariatie evenveel homogeniteit aan het licht zou brengen binnen Vlaanderen als Plevoets' analyse van enkele types morfologische variatie. Plevoets zelf wijst in z'n besluit ook op de noodzaak om de bevindingen uit zijn productieonderzoek te supplementeren met attitudeonderzoek. Verder verdient ook de functionele differentiatie tussen Soapvlaams en Journaalnederlands meer aandacht: accommodatieonderzoek moet hier uitwijzen hoe het talige repertoire van individuele sprekers eruit ziet. In dergelijk onderzoek moet ook duidelijk worden wat de rol is die het dialect nog speelt in het taalgebruik: evolueert Vlaanderen naar een situatie waarin sprekers beschikken over een bipolair taalrepertoire met Soapvlaams en Journaalnederlands als polen, of eerder naar een tripolair landschap met ook nog een dia- of regiolectpool? Die laatste vraag krijgt in het hele onderzoek niet de minste aandacht. Alleen wordt voor Limburg melding gemaakt van het ontbreken van bepaalde dialectvarianten in het corpus. Gezien de samenstelling van het CGN geldt die observatie ongetwijfeld ook voor de andere provincies.

Het is nogal evident dat een antwoord op dit soort vragen niet evident is, en grote hoeveelheden nieuwe data zal vergen. In afwachting van die nieuwe data blijft Plevoets' proefschrift de empirisch best onderbouwde studie in zijn soort. Het vormt dan ook verplichte lectuur voor iedereen die zich een wetenschappelijk gefundeerde opinie wil vormen over de recente ontwikkelingen in het Vlaamse taallandschap.

Gunther De Vogelaer (FWO-Vlaanderen / UGent)

Referenties

- Geeraerts, Dirk, Stef Grondelaers & Peter Bakema (1994). *The structure of lexical variation*. Berlijn/New York: de Gruyter.
- MAND = Goeman, Ton, Marc van Oostendorp, Pieter van Reenen, Oele Koornwinder, Boudewijn van den Berg & Anke van Reenen (2008). *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. Amsterdam: Amsterdam University Press.